

دست بِجَتُّو بِگَیِّر

چاپ دوم

راهکارهای عملی تربیت
دینی کودکان
محمد بیرانوند

@nazreketab

فصل اول: تربیت دینی

جهت خرید کتاب به سایت raiat.ir مراجعه نمایید
[@nazreketab](https://www.instagram.com/nazreketab)

در مسیر تربیت دو رویکرد پیش روی ماست:

۱. بهره‌گیری از عوامل بیرونی و مادی و توجه به آموزش دینی؛
۲. بهره‌گیری از عوامل درونی و روش‌های فرامادی و توجه به انگیزش‌های دینی.

در رویکرد اول برای تربیت و تغییر رفتار، بیشترین تکیه بر عوامل بیرونی، همچون آموزش، تذکر، کنترل، نظارت، زور، شرطی‌سازی، ایجاد عادت و عوامل مادی، همچون تشویق و تنبیه شده است.^۱ به نظر می‌رسد دین، بیشتر بر رویکرد دوم، یعنی بهره‌گیری از عوامل درونی و روش‌های فرامادی و توجه به انگیزش‌های دینی تکیه می‌کند.

بیشترین تکیه دین بر بهره‌گیری از عوامل درونی و روش‌های فرامادی و توجه به انگیزش‌های دینی است.

۱. موضوع بحث ما در اینجا نقد و رد رویکرد اول نیست؛ بلکه باید از نتیجه‌های علمی و تجربی و تکنیک‌های آن بجا استفاده کرد. مباحث انسان‌شناسی و بی‌توجهی به نیازهای روحی از جمله موضوعاتی است که در علوم تربیتی مطرح می‌شود و جای نقد در آن بسیار خالی است. در این علوم به نیازهای جسمی و روانی و عاطفی به‌طور مفضل پرداخته شده؛ اما مطلبی درباره روح الهی دمیده شده در انسان و شناخت ویژگی‌ها و اقتضاهای روحی و نیازهای آن بیان نشده است. در این بین، عده‌ای کاملاً منکر وجود روح‌اند و عده‌ای نیز همچون معناگراها که روح را پذیرفته‌اند، از عوامل رشد و انحطاط روحی بی‌خبرند. بنابراین، پرداختن به مبانی علوم انسانی کاری ضروری به نظر می‌رسد.

@nazreketab

برای شکل‌گیری و تغییر در حیطة رفتاری، تکیه بر دو حیطة لازم است:

۱. حیطة شناختی؛

۲. حیطة احساسات؛

یعنی اگر به دنبال رفتار پاکیم، باید ابتدا روش، گرایش، بینش و نگرش را درست کنیم. عوامل درونی، یعنی کارکردن روی بینش و احساسات مخاطب. عوامل درونی، یعنی اگر احساسات و عواطف ناپاک شد، رفتار ما نیز پاک نخواهد ماند. عوامل درونی عبارت‌اند از:

- تقویت ایمان؛
- تحول درونی؛
- انقلاب روحی؛
- شکوفایی عقل؛
- بیداری فطرت؛
- بیداری وجدان؛
- بیداری الهام‌ها و اشراق‌های درونی؛
- خودکنترلی و خودکشیکی؛
- ایجاد ملکه‌های اخلاقی و تقوا.

رفتارهای دینی ما نشأت گرفته از ایمان و عقیده و اراده ماست.

که شاید به طور دقیق برنامه‌ای برای تقویت آن نداشته‌ایم. با نگاهی به

@nazreketab

دستورهای قرآنی متوجه می شویم که

پشتوانه بسیاری از آن‌ها دعوت به عقلانیت و وجدان و الهام‌های درونی است.

اگر قرآن انسان را به پرستش کردن امر می‌کند، پیش از آن به تفکر کردن دستور می‌دهد، اگر انسان را از غیبت کردن نهی می‌کند، پیش از آن او را در جایگاه شخص غیبت شده قرار می‌دهد تا وجدان انسان را بیدار کند. بنابراین، انسانی که در تربیتش بر عوامل درونی اش تکیه شود، همچون چاه و چشمه جوشانی است که نیازی به ریختن آب درون آن نیست. تربیت عقلانی و توجه به اندیشیدن، نخستین موضوعی است که شهید مطهری رحمته الله علیه در کتاب تعلیم و تربیت در اسلام به آن پرداخته است. در آموزه‌های دینی به پاک نگه داشتن احساسات و عواطف نیز بسیار توصیه شده است.^۱

مشکل امروز والدین با فرزندان، باور و ایمان نداشتن فرزندان و نهادینه نشدن باورها در درون آن‌هاست.

مشکل امروز والدین با فرزندان، مسئله تکلیف‌پذیری و مثلاً نماز خواندن

۱. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: «يَا زَيْدُ، هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ وَالْبُغْضُ؟ ثُمَّ تَلَاهُ فِيهِ آيَاتِ الثَّلَاثِ كَأَنَّهَا فِي كَيْفِهِ: ﴿حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ﴾ (احجرات، ۲۷) وَقَالَ ﴿يُجِئُونَكَ مِنْ حَاجِرٍ إِلَيْهِمْ﴾ (حشر، ۹) وَقَالَ ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ﴾ (آل عمران، ۳۱)». (محدث نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۲، ص ۲۲۶).

یا نخواندن آنها نیست؛ بلکه مشکل اصلی، باور و ایمان نداشتن فرزندان به واجب بودن تکلیفی همچون نماز و نهادینه نشدن آن در درون آنهاست. مسیر تربیت دینی با تکیه بر عوامل درونی، بیشتر به دنبال نهادینه کردن رفتارهای دینی است. آنچه برای والدین اهمیت دارد، باورمند کردن فرزندان است، نه تنها تظاهر به آداب و آیین‌های دینی.^۱ استاد عبدالعظیم کریمی معتقد است:

منشأ تربیت دینی فرایندی خودانگیخته دارد و ایمان راستین را نمی‌توان به صورت «تحکمی» و «ساختگی» پدید آورد؛ بلکه باید زمینه‌ای فراهم کرد که فرد بتواند آن را از درون احساس کند و نه اینکه از بیرون اقتباس نماید.

دین‌یابی فرایندی درونی و فاعلی و شخصی است و دین‌دهی فرایندی بیرونی و اقتباسی است.

دین‌یابی، یک فرایند درونی، فاعلی و شخصی است؛ حال آنکه «دین‌دهی» یک امر بیرونی و اقتباسی است. اگر بتوانیم شیوه «اکتشافی» را در تربیت دینی جایگزین شیوه «اقتسابی» کنیم، بسیاری از آفات تربیت دینی برطرف خواهد شد و حس مذهبی

۱. آیین‌ها از جمله روش‌های فرامادی برای تربیت بشر است که به آنها کم‌توجه‌ایم. گفته شد که خداوند برای تربیت بشر از سه عنصر باورها و آیین‌ها و اخلاق استفاده کرده است؛ ولی تاکنون روش تربیتی نماز، اعتکاف، حج و... چقدر بررسی شده است؟ هر یک از این آیین‌ها برای تغییر رفتار و رشددهی ما به چه شیوه‌ای، چه پیام و باوری را برای رسیدن به چه رفتاری به ما انتقال داده است؟ حجة الاسلام محمدعلی رضایی در کتاب قرآن و علوم بشری در بخش علوم تربیتی با عنوان «روشهای درون‌دینی و فرامادی» حدود ۱۱۵ روش تربیتی آیینی را بیان کرده‌اند.

مبتنی بر ایمان درونی که سرشار از زاینده‌گی و معنایابی و لذت
پایان ناپذیر است، ایجاد می‌گردد.^۱

از این رو مهم است که در تربیت دینی به این رویکرد توجه جدی شود.
والدین باید بدانند، تربیت فرایندی است منظم و زمان‌بر و مستمر.
نمی‌توان و نباید انتظار داشت که یک شبه همه چیز در مجرای صحیح قرار
گیرد. والدین باید در القای آموزه‌ها، ترتیب و اهم و مهم را رعایت کنند.

اصول مهم تربیتی

سه اصل مهم در تربیت دینی عبارت است از:

۱. **زمینه‌سازی:** هموار کردن زمینه‌ها، مساعد کردن اوضاع، خراب نکردن ذهنیت‌ها، مواجهه با سختی و ایجاد موانع، ایجاد حساسیت و نقطه عطف، زمینه‌سازی پیش از تولد، نقش انتخاب همسر و وراثت، آمادگی روحی، آداب هنگام انعقاد نطفه، آرامش روحی مادر و نقش ذکر در ایجاد آرامش، ایجاد رابطه عاطفی با جنین، زمینه‌های اولیه بعد از تولد، تأثیر شیر مادر در پرورش کودک و نقش تغذیه در تربیت.
۲. **انگیزه‌دهی (انگیزش):** آموزش‌های همراه با احساس و باور و توجه به عوامل تأثیرگذار بر احساسات، همچون طینت، تأمین نیازهای عاطفی، دوست و دوست‌داشتنی‌ها، گروه‌ها و جلسه‌ها و نیز رسانه‌ها.
۳. **باور آفرینی:** توجه به اصول پنج‌گانه تربیت دینی، پیش از سن

۱. عبدالعظیم کریمی، رازهای پنهان در تربیت آسیب‌زا، ص ۱۶.

جهت خرید کتاب به سایت raiat.ir مراجعه نمایید
[@nazreketab](https://www.instagram.com/nazreketab)

تکلیف که عبارت است از: ۱. تکریم فرد؛ ۲. ایجاد میل و خوشایندی نسبت به دین؛ ۳. القای روحیه تعظیم نسبت به دین از طریق درک عظمت دین؛ ۴. عادت کردن به آداب اسلامی؛ ۵. فهم حسی احساسی نسبت به موضوعات دینی.

۱. زمینه سازی

تربیت، یعنی زمینه سازی برای تغییر رفتار؛ بنابراین والدین و مربیان فقط زمینه سازند و وظیفه اصلی آنان زمینه سازی و رعایت اصول و تحقق شرایط است. با وجود تمام این زمینه سازی ها و... شاید شخص تربیت شود و شاید هم نه؛ چرا که تربیت شدن کاری اختیاری است، نه اجباری و مکانیکی و تا شخص، خود برانگیخته نشود و اراده نکند، تربیت محقق نمی شود. یکی از تفاوت های تربیت دینی با دیگر روش های تربیتی، نقش اراده شخصی در تربیت است. در مباحث علوم تربیتی شنیده ایم که شکل گیری شخصیت افراد تحت تأثیر دو عامل اساسی است: عامل وراثت و عامل محیط.

---

۱. آزادی و اختیار از ویژگی های انسان و لازمه کرامت اوست. همچنین، جلوه ای الهی است که خداوند انسان را بدان گرامی داشته است. اگر انسان مانند جمادات و نباتات و چهارپایان، مجبور و بی اختیار بود، از چنین کرامتی بهره مند نبود. قرآن کریم با اشاره به آفرینش انسان، نخستین ویژگی انسان را قدرت تعقل و تشخیص و آزادی در انتخاب دانسته است: ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِنَّمَا شَاكَرَ وَإِنَّمَا كَفُرَ﴾؛ (ما راه را به او نشان دادیم، خواه شاکر و پذیرا باشد و خواه ناسپاس.) (انسان، ۳) تربیت دینی راه خیر و شر و سعادت و شقاوت را می نمایاند و به انسان حق انتخاب می دهد. نقش پیامبران نیز هدایتگری است و قرآن کتاب تذکر است: ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾؛ (این آیات) پندنامه ای است تا هر که خواهد راهی به سوی پروردگار خود پیش گیرد.) (مزمّل، ۱۹) خلاصه اینکه در منطبق دین «بودن» انسان در اختیار وی نیست؛ اما «شدن» او در اختیار اوست. اسلام انسان را موجودی انتخابگر می داند که خود باید در ساختن سرنوشت خویش بکوشد.